

ИНТЕРНЕТОТ КАКО СФЕРА НА ЈАВНАТА ПОЛИТИКА

проф. д-р Сеад Цигал³

Апстракт

Појавата и развојот на интернетот влијае на преобликување на пејзажот на политичката комуникација и на политичкиот дискурс, претворајќи го во јавна област која излегува надвор од географските граници и традиционално воспоставените хиерархии. Овој труд ја истражува улогата на интернетот како платформа за политички ангажман, комуникација и мобилизација. Разгледувајќи разни теории кои се однесуваат на јавната сфера и со користење емпириски студии, трудот испитува на кој начин дигиталните технологии го демократизираа пристапот до информации, како им овозможува на разните субјекти да бидат учесници во политичките дискусии и како овозможува да се олесни колективното дејствување. Потенцијалот на интернетот да биде област на јавна политика е проследен со предизвици и контроверзности. Прашањата како што се ехо-комори, филтер-меури и ширењето дезинформации предизвикуваат загриженост во однос на квалитетот и инклузивноста на политичките дискусии кои се одвиваат онлајн. Покрај тоа, концентрацијата на моќ во неколку технолошки гиганти е нешто што претставува ризик за демократското владеење и за слободата на изразување. Без разлика на сите овие предизвици, интернетот во исто време претставува и можност за унапредување на демократските практики и на граѓанскиот ангажман. Платформите за граѓанско новинарство, онлајн-петициите и активизмот на социјалните мрежи им овозможуваат на поединците да бараат одговорност од владите и од институциите. Покрај тоа, дигиталните алатки им овозможуваат на маргинализираните групи позасилено да го искажат својот глас и да се залагаат за социјална правда. Ако луѓето можат слободно да се поврзат на интернет без притоа да има корпоративни, економски и државни ограничувања, тогаш интернетот може да функционира како отворена и демократска јавна сфера. Овој труд завршува со дискусија во врска со идните насоки за истражување и политички интервенции кои се насочени кон зајакнување на улогата на интернетот како енергична и инклузивна јавна политичка сфера.

Клучни зборови: интернет, нови медиуми, политика, јавна сфера, демократија

³ Меѓународен балкански универзитет, sead.dzical@ibu.edu.mk

Вовед

Во раните фази на интернетот кога традиционалните медиуми сè уште имаа доминантна улога во политичкиот процес кога станува збор за комуникацијата, интернетот се користеше како секундарен или дополнителен канал за комуникација и на него беа објавувани содржини и информации кои беа подготвени за главните медиуми, за печатот и за електронските медиуми, без приспособувања и без дополнителни измени на содржината. Самата природа и инфраструктурата на интернетот, како децентрализирана мрежа, и фактот што ниту една влада нема контрола над него, го прави соодветна платформа која може да ја преземе улогата на јавна сфера во која поединците ќе можат да учествуваат во глобалната размена на информации. На интернет тие можат да собираат информации, да разменуваат идеи и да носат информирани одлуки. Според тоа, поединците сега можат да ги пренесат своите интереси во онлајн-сферата, која денес се трансформира во глобална комуникациска мрежа. Медиумите во целина, а во таа смисла и интернетот, ѝ служат на јавноста така што ја извршуваат важната улога на информирање и на креирање форум за јавна дебата. На тој начин интернетот придонесува за постоење на демократски процес така што отвора нов простор за јавен дијалог. Како платформа од јавната сфера, интернетот ги нагласува инклузијата, партиципацијата и слободата на изразување. Во партиципативната демократија на интернет, граѓанинот има реални можности да учествува во јавни дебати и да влијае на политичките одлуки. Развојот на новите комуникациски технологии и на интернетот во 21 век ги проширија можностите за јавна комуникација. Учесниците во јавната комуникација можат многу полесно да се поврзат, да ја одберат содржината што ќе ја следат, да ја персонализираат комуникацијата и, секако, да учествуваат во јавните дебати и тоа не само со следење туку и со објавување на сопствени содржини, коментари и мислења. Преку споделувања и препорачувања тие исто така придонесуваат и за валидација и валоризација на медиумските содржини, имајќи предвид дека информациите кои имаат поширок дофат и дисеминација стануваат сè поважни за општеството.

Во голем број стручни трудови и прегледи, тврдењето дека интернетот успеа да ја оживее јавната сфера се дискутира и се прифаќа како револуционерен исчекор напред. Споменатите партиципативни и интерактивни можности на интернетот во голема мера упатуваат на живописни споредби со описите на Хабермас за тоа како изгледа идеалната јавна сфера. Коментарите на веб-страниците и на социјалните мрежи, можностите за споделување и пренесување на нашите ставови и реакции, како и опциите за организирање јавни настани и формирање комуникациски мрежи во секое време, се чини дека во голема мера ги оправдуваат ваквите споредби. Иако интернетот и социјалните мрежи имаат многубројни недостатоци, сепак може да се каже дека јавната дискусија никогаш не била полесна и поинклузивна како што е сега. Интернетот ги подобрува дијалогот и размената на информации, што е една од основните категории на демократските политички системи.

Во периодот пред да се појави интернетот и пред да се развие во глобални рамки, токму овие вредности, дијалогот и инклузивноста, беа дефинирани како категории кои се клучни за демократијата во едно општество. Интернетот успева да ги надмине проблемите со контролирање и филтрирање на информациите кои се карактеристични за централизираните комуникациски системи. Денес, преку онлајн-медиумите, децентрализацијата на изворите на информации и можностите за инклузивна јавна дебата е нешто што стана нов стандард. Тие не само што го демократизираат протокот на информации туку и воспоставуваат и нов вид култура која се нарекува „партиципативна култура“, односно култура на отворено учество во

јавната комуникација. Хабермас, кој ги критикувал електронските медиуми за „симулирање комуникација лице в лице“, забележува како на интернет се остваруваат некои од неговите идеи и како интернетот се трансформира во нов вид јавна сфера. Може да се потврди, како што вели и Марк Постер, дека „Ерата на јавната сфера како комуникација лице в лице е завршена. Сега, развојот на демократијата мора да ги земе предвид новите форми на електронски посредувана комуникација“ (Poster 1997: 220).

ПРЕГЛЕД НА ЛИТЕРАТУРАТА

Според голем број автори, интернетот има потенцијал да функционира како јавна сфера. Во печатеното издание на популарното списание „Wired“ издадено во 1996 година, интернетот се споменува како обновена надеж дека тој може да претставува нова јавна сфера:

„Собирањето на јавниот плоштад што било карактеристично за минато, со сите памфлети и енергични дебати, сега се заменува со интернетот, кој им овозможува на обичните граѓани да учествуваат во широк национален дијалог, да издаваат весник, да дистрибуираат електронски памфлети до целиот свет и, генерално, да комуницираат со публика која е побројна отколку кога било досега. (Интернетот) Им овозможува на обичните граѓани да добијат пристап до огромен број и до широк опсег на информации“ (Warf and Grimes 2013: 7-10).

Идејата за интернетот и онлајн-медиумите како јавна сфера е прифатена од голем број автори, од кои можеме да ги издвоиме следниве:

- Јочаи Бенклер (Yochai Benkler) ја нагласува појавата на новата вмрежена јавна сфера: „Лесниот пристап до комуницирање во јавната сфера преку користење на интернетот им овозможува на поединците да се трансформираат од пасивни читатели и слушатели во потенцијални говорници и учесници во активна конверзација. Интернетот им овозможува на корисниците да го променат својот однос кон јавната сфера. Тие веќе не мора да бидат само корисници и пасивни набљудувачи туку можат да станат креатори и активни субјекти. Во оваа смисла, интернетот ги демократизира модерните општества“ (Fuchs 2014: 1-2).
- Зизи Папачариси (Zizi Papacharissi) го опишува интернетот како „појава на виртуелна сфера 2.0“, во која граѓаните/корисниците учествуваат и изразуваат „несогласувања со јавната политичка агенда“. Тие го искажуваат своето мислење на блогови, со гледање или објавување содржини на YouTube или со објавување коментари во разни онлајн-групи.
- Мануел Кастелс (Manuel Castells) ги нагласува иновациите на интернетот како нова сфера: „Создавањето на новата јавна сфера, како дел од вмреженото општество, напредува преку градење комуникациски протоколи помеѓу различни комуникациски процеси“ (ibid.).
- Жан Буржес (Jean Burgess) и Џошуа Грин (Joshua Green) тврдат дека YouTube е „културна јавна сфера“ бидејќи „озможува интеракција на корисници со културолошки разлики и го поттикнува развојот на следење на политичкиот Друг – оној кој има различни верувања и идентитети“ (Fuchs 2014: 1-2).

Функционалната јавна сфера подразбира постоење на серија од услови за комуникација во општеството кои овозможуваат циркулирање на идеи, дебати и слободно формирање на јавното мислење. Во овие новосоздадени комуникациски услови, мас-медиумите и новите интерактивни платформи служат за обезбедување комуникациски врски меѓу граѓаните и носителите на моќ во општеството. Пред појавата на интернетот, печатот и радиодифузните медиуми (радиото и телевизијата) беа медиуми кои имаа главна улога во јавната сфера и преку нив полесно се формираше јавното мислење, но во исто време пристапот до нив беше ограничен – тоа беше возможно само за избрани поединци, а бројот на луѓе кои можеа да објавуваат содржини и информации во овие медиуми беше ограничен. Ова е таканаречениот модел на еднонасочна комуникација во традиционалните медиуми, заснован на дихотомијата „објавувачи наспроти публика“ или „производители наспроти потрошувачи“ во однос на медиумската содржина. Интернетот, пак, ја олеснува двонасочната комуникација, т.е. корисниците можат да примаат и да консумираат информации, но исто така и да реагираат на информации и да креираат свои информации и содржини што можат да ги користат во онлајн-комуникацијата. Со други зборови, тие не се само публика туку и потенцијални и влијателни комуникатори во јавниот дискурс.

„Луѓето не гледаат или слушаат интернет на исти начин како што тоа го прават со телевизијата или радиото. Наместо тоа, тие сурфаат, програмираат на нејо, објавуваат свои содржини и информации, ишуваат коментари и објавуваат работи. Интернет-комуникацијата е социјална активност која вклучува размена, давање и земање. Улогите на читател и писател, производител и потрошувач на информации се нејасни и тие честопати се преклопуваат.“ (Balkin 2013)

Во „Структурната трансформација на јавната сфера“ Јирген Хабермас (Jurgen Habermas) објаснува дека „граѓаните функционираат како целина тогаш кога можат да се организираат и да се поврзат на слободен начин, а тоа е можно преку слободата на јавно собирање, здружување, како и слободата на изразување и објавување на своите мислења во однос на прашања од општ интерес“ (стр. 73). Исто како што слободниот печат помага во одржувањето на демократските општества, слободниот и нецензуриран интернет им служи на истите функции.

МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕ

Од суштинско значење за овој труд е да се опише методолошкиот пристап со цел интернетот да се истражи како јавна сфера. Во рамките на ова истражување разговараме за причината која е во заднина на изборот на методологиите, заедно со детали за осмислувањето на истражувањето, методите за собирање податоци и аналитичките техники кои се користени во оваа студија. Таа се обидува да одговори на следниве истражувачки прашања:

- На кој начин интернет-платформите го олеснуваат јавниот дискурс и самото учество?
- Колку интернетот ја помага инклузивноста и различноста во јавните дискусии?
- Кои се главните предизвици и ограничувања поврзани со конципирањето на интернетот како јавна сфера?

Дополнително, врз основа на теоријата на Хабермас за јавната сфера, ние го концептуализираме интернетот како повеќеслојна арена за комуникативна размена и за политички ангажман. Се потпираме на клучни концепти како што се: достапност, инклузивност, јавна дебата и улога на дигиталните медиуми во обликувањето на јавниот дискурс. Со оглед на истражувачката природа на нашево истражување, ние користиме квалитативни истражувачки методи за да го доловиме богатството и сложеноста на онлајн-интеракциите. Поточно, анализираме текстуални и визуелни содржини од социјалните мрежи, онлајн-форуми и веб-страници за вести за да ги идентификуваме тенденциите на дискурсот и тематските трендови. Дополнително, преку длабинско испитување на избраните онлајн-заедници и дигитални платформи, ја истражуваме и динамиката на ангажирањето на јавноста и формирањето на заедницата.

РЕЗУЛТАТИ И КОНСТАТАЦИИ

Според повеќе аналитичари, интернетот ѝ даде нов импулс на демократската јавна сфера и помогна во нејзината ревитализација. Во овој процес беа поправени голем број недостатоци кои беа забележани од критичарите, а кои претходно постоеја. Во овој контекст, критиките главно се однесуваа на фактот дека јавната сфера, пред појавата на интернетот, беше јавна само во смисла во која, на пример, училиштата или здравствените установи се јавни институции. Тие се наменети за сите, но контролата врз нив е сепак кај една страна и тоа од помали групи во општеството кои ги контролираат условите за комуникација во јавната сфера. Ова е особено забележливо ако јавната сфера се анализира низ призмата на улогата и функциите кои ги имаат масовните медиуми. Во минатото тие имаат доминантна улога во јавната сфера и беа клучен фактор за тоа како истата функционира и каква е нејзината општествена улога. Контролата врз масовните медиуми од страна на мал број луѓе *de facto* драстично го намалува нејзиниот демократски капацитет.

„Интернетот ја промени економијата на функционирање на медиумите. Тој го одзема гоштоах присушниот ексклузивитет дека само оние со огромни финансиски средства и моќ можат да ги поседуваат и контролираат медиумите. Дојднитошно на тоа, интернетот драстично ги намали трошоците за производство и пренос на информации и вести, а концентracијата на медиумите (вертикална, хоризонтална, дијагонална) за кратко време стана споредна тема за теоретичарите на демократијата.“ (Бачовска 2018: 10)

Постмодернистите, како што се Мишел Фуко (Michel Foucault), Ричард Рорти (Richard Rorty), Жан Лиотар (Jean Lyotard), Ернесто Лаклос (Ernesto Laclós), Шантал Муф (Chantal Mouffe) и други, ја критикуваа јавната сфера од позиција на доминација на таканаречената „макрополитика“, односно врамување на јавната сфера во големите политички идеологии и во кои таканаречената „микрополитика“ или гласовите на помалите и послаби општествени групи имаат подредена улога (Kellner 2001: 3). Токму овој простор на „микронаративи“ во голема мера беше овозможен од интернетот: инклузија и циркулирање на микронаративи, на гласови на помали групи, на маргинализирани сегменти на општества, бунтовни поединци и други, кои преку него се стекнале со гласност и учество во новата јавна онлајн-сфера. Една од спецификите на оваа трансформација, според Келнер, е „замената на критичкото расудување со мислења и субјективни коментари“, што е доминантна содржина која е овозможена

од интернетот. Сепак, нововоспоставениот плурализам на интернет нуди нови можности за артикулирање на дисидентски и маргинализирани гласови. Покрај гласањето, демократијата исто така подразбира и јавна дебата, но и учество во јавните работи. Во ерата на масовни медиуми, пред појавата на интернетот, мнозинството луѓе беа исклучени од демократските дебати и дискусии, а преку технологиите за емитување тие беа сведени на „пасивни корисници на инфозабава“ (ibid.). Пристапот до медиумите го контролираат големите корпорации и само мал дел од спектарот на мислења и гласови е вклучен во содржините кои циркулираат во овие медиуми.

„Во ераа на интернетот, секој со онлајн-присутност може да учествува во јавна дебата или дискусија, што му овозможува да има политичко влијание и на тој начин овозможува еманципирање на големите општествени групи кои претходно беа исклучени од политичките дискусии во ераа на масовните медиуми“ (Kellner 2001: 6).

Во својата анализа на почетокот од 2000-тите години, Келнер посочува разни примери за своите теории и ставови, наведувајќи ги како пример движењата на запатистите и антикапиталистичките активисти, и начините на кои тие го користеле интернетот за ново и радикално политичко организирање. Секако дека има простор за критика на овој нов модел на јавна сфера, кој авторите обично го поврзуваат со фрагментација на информациите и групите кои се активни на интернет. Интернетот овозможува поголема инклузија но истовремено ја зајакнува и фрагментацијата на разни групи во „информациски микрокластери“. Помеѓу овие групи, кои се присутни на интернет, не постои причинско-последична или дијалектичка врска, заклучува тој. За Марк Постер (Mark Poster 1997), постмодерната јавна сфера се заснова на идејата дека таа е „посредуван (нов јавен) простор, дека не е технологија, туку дека е простор за проток на комуникација и место каде што нашата субјективност не може со сигурност да се воспостави, така што тие се резултат на влијанието кое потекнува од самата мрежа во која тие се вклучени“. Ова е простор каде учесникот во комуникацијата, а тоа е субјектот, учествува како манифестација на „постструктуралистичкиот концепт на субјективност кој е сосема различен од теориите на Хабермас кои се засновани на автономниот и рационален субјект кој се наоѓа во центарот на јавната сфера.“ (Poster 1997: 215). Постер детално ги елаборира аспектите кои интернетот го прават нова јавна сфера, а во центарот на неговите анализи и аргументи се таканаречените „виртуелни заедници“, кои се синтеза на технологијата за виртуелна реалност и интернет.

„Интернетот е технологиите наметнуваат дигитализација на комуникацијата, а со тоа и значајна трансформација на субјектот, односно на едност, кој учествува во неа“ (Poster 1997: 215).

Новата јавна сфера, како што ја опишува Постер, се заснова на оваа флуидна тема која е „вовлечена“ во онлајн-комуникацијата и во која „ослабуваат постојните хиерархии кои се засновани на раса, припадност на економска класа, возраст, социјален статус и, особено, полова припадност“ (1997: 224). Главната критика на теориите на Хабермас за јавната сфера беа факторите на исклучување на делови од општеството, така што засилената инклузија (инклузивност) на интернет ги пополнува празнините кои постојат во јавната сфера на Хабермас, а интернетот се толкува како еманципаторски и демократизирачки јавен простор. Во

таа смисла, тврди Постер, интернетот, преку виртуелните заедници, ги реализира идеалите на Хабермас за јавната сфера преку прифаќање и исполнување на неговите главни функции, онака како што дефинира Хабермас.

Една од клучните карактеристики на интернетот, која е многу важна за фактот дека тој постепено го зазема централното место во медиумскиот систем, е токму фактот што интернетот овозможува учество на публиката. Она што некогаш беше маргинален дел од медиумскиот систем, како што е можноста за коментирање на веб-локации или на онлајн-форуми, сега станува централна функција. Најважните медиумски и новинарски стории имаат за цел да го привлечат вниманието на публиката, при што ефектот на овие содржини се зголемува доколку тие ги мотивираат гледачите да се вклучат во понатамошни дискусии на интернет и на социјалните мрежи. Со оваа клучна функција на интернетот (вклученоста на публиката) се создава дополнителна вредност на информациите. Дополнителната вредност што информациите и содржините ја добиваат на интернет, преку реакциите на публиката, влијае на уредувањето на програмската рамка на медиумите (т.н. „поставување агенда“). Приоритет и дополнителен опфат на темата добиваат оние стории и онлајн-содржини кои предизвикуваат значителни реакции и коментари кај јавноста. Со развојот на новата партиципативна медиумска култура, содржината која е генерирана од корисници постепено го зголемува притисокот врз традиционалните медиуми. Во таа смисла, врз традиционалните медиуми исто така се врши притисок за тие да се приспособат на навиките кои публиката ги развива на интернет, што обично значи поголема вклученост на публиката и нивни реакции на содржината, најмногу преку зголемено присуство и објави на социјалните мрежи, каде што содржините се отворени за јавна дискусија. Интернетот, како јавна сфера, има силно влијание врз медиумите, но и врз економијата, политиката и културата. Една важна особеност на интернетот, која оди во прилог на неговата функција како јавна сфера, е намаленото значење кое го има социјалниот статус како фактор или предуслов за учество во јавната дискусија. Позитивната страна на онлајн-платформите кои нудат можност за анонимно учество во дискусии и за анонимни објави, и тоа преку произволно избрано корисничко име, е во тоа што социјалниот статус на корисникот е подреден на неговите или нејзините лични аргументи, или „она што е кажано повеќе се цени отколку кој го кажува тоа“. Овој вид неутрализација на социјалниот статус го помага егалитаризмот, односно на сите учесници во јавната онлајн-дискусија им дава еднакви позиции да ги изнесат своите аргументи. Секако, анонимноста на интернетот има и свои негативни страни, како што се злоупотреби за ширење дезинформации или говор на омраза, кои сега можат полесно да се прават и честопати се проследени со криење на идентитетот на оние луѓе кои ги креираат и шират овие содржини.

Анонимноста на интернет има потенцијал да биде корисна за формирање на критичкиот дискурс бидејќи го промовира слободниот проток на идеи без притоа да привилегира некој од учесниците во дискусиите. Кога корисниците се во можност анонимно да пријават или да споделат одредени информации, тие се поподготвени да дадат свој придонес на јавните форуми. Мора да се напомене дека целосната анонимност е сложен проблем на интернет затоа што IP-адресите и другите податоци може да се следат наназад за да се идентификува корисникот. Во денешно време вообичаено е, на пример, онлајн-медиумите да имаат посебни делови за коментирање на вестите, означувајќи дека на читателот му се допаѓа текстот или опција со која со неколку кликања може да се сподели содржината преку разни канали за комуникација (социјални мрежи, е-пошта, чет-услуга, директна порака итн.). Во случаи кога нема посебен дел за оставање коментари на самите веб-страници, медиумите и новинарите ја поттикнуваат дискусијата за нивната

содржина со споделување на социјалните мрежи (Facebook, X, Instagram, YouTube итн.) на кои корисниците имаат разни опции да се вклучат во дискусија. Читателите можат да оставаат коментари, да одговорат на коментарите на другите луѓе, да потврдат согласност или давање поддршка (со лајк), или дополнително да ги споделат сите објавени информации. Одредени медиуми нудат можности за рангирање на содржината според број на коментари и лајкови или објавување на „најдобри коментари“ за тој ден или недела, што дополнително поттикнува дискусија и учество во јавната дебата. Истражувачите се согласуваат во тоа дека колку е поголем бројот на граѓани кои учествуваат во политиката толку општеството е поблиску до реализација на идеалот за јавна сфера. Со олеснување на комуникацијата во однос на изборите и политичкиот процес, интернетот има важна улога во демократизацијата на општеството.

„Во политичките науки постојат голем број термини кои се однесуваат на процесот на концепциите на дигитална демократија: електронска демократија, теледемократија, демократија на дигиталната ера, кибердемократија, онлајн-демократија. Рамката на дигиталната демократија е мрежата (вмрежениот свет). Дигиталната демократија исто така се дефинира и како виртуелна форма која влијае на политичките процеси, а може да се смета и за електронски вид на управување и артикулација на различни интереси.“ (Бачовска 2018: 11)

Демократскиот потенцијал на интернетот особено доаѓа до израз во однос на инклузивноста на малцинските групи и заедници. Интернетот им овозможува на оние кои се обесправени, на недоволно застапените и на маргинализираните групи да учествуваат во онлајн-дискусиите. Социјалните мрежи и форумите за дискусија на интернет се можност секој да иницира и да учествува во јавна дискусија за прашања кои се од негов особен интерес или во однос на прашања кои се од општ јавен интерес. Особено е важно овие групи да бидат вклучени во политичкиот процес, што е значајно за стабилност на општеството. Со ова се исполнува клучниот предуслов кој е посочен од Хабермас во врска со јавната сфера, односно инклузивноста на јавната сфера. Припадниците на помалите групи и на малцинствата добиваат можност да ја претставуваат својата група или себеси, и тоа без надворешни притисоци или условувања. Бидејќи интернетот е инклузивен, јавноста може лесно да учествува во демократските процеси и во дискусиите, како на локално така и на глобално ниво. Интернетот, исто така, може да иницира јавна дебата и да биде форум кој овозможува еден вид политичка глобализација, односно вклучување на граѓани од разни општества во политички дебати на други држави, кои потенцијално би можеле да имаат глобален интерес или значење, како што се, на пример, претседателските избори во САД, референдумот и дебатите околу Брегзит, трговската војна меѓу САД и Кина, воените конфликти и многу други влијателни теми. Учесството во јавниот политички дискурс може да резултира со население кое е подобро информирано за прашања кои се однесуваат на локални и меѓународни теми, креирање подобри политики, зголемување на довербата на јавноста и спречување конфликти. И покрај ставот на Хабермас дека јавната сфера и понатаму останува „рефеудализирана“, тој исто така посочува дека постои потенцијал истата да се ревитализира. За да се случи тоа, неопходно е да се креира една средина во која луѓето ќе можат слободно да комуницираат и да се мобилизираат околу прашања кои се од заеднички интерес. Интернетот ги трансформираше политичките дискусии бидејќи не само што им овозможува информации на луѓето туку исто така овозможува тие заеднички да креираат содржини, да се вклучат во граѓански активизам за проверка на фактите кои

се актуелни во јавниот дискурс и во медиумските содржини, како и можност самата јавност да креира и да дисеминира информации. Вистинската вредност на јавната сфера за демократијата, која е многу повеќе отколку правото на глас, е можноста за размена на идеи, за дебата со другите и, под влијание на овој јавен дискурс, донесувањето политички одлуки.

Понатаму, подемот кој го имаат блоговите, кои се независни платформи за објавување содржина креирана од корисниците, понатаму широкопојасниот интернет кој овозможи масовна размена на податоци и содржини (преку таканаречената „peer to peer“ размена) и појавата на YouTube во 2006 година, ги променија основите на масовните медиуми. Традиционалните филтри на информации, контролорите на протокот на информации, како и оние кои селектираат кои теми се важни, мораа да се приспособат на новата „партиципативна култура“. Инволвираноста на граѓаните во процесот на креирање и дистрибуција на информации, кој претходно беше резервиран само за избрани групи и за стручни лица, сега има двојни последици. Од една страна, тоа е можност за инклузивност и диверзификација, но истовремено претставува и закана во смисла на тоа дека медиумските структури можат да ја загубат својата функција и позицијата во општеството, како на комуникациски така и на економски план. Зајакнувањето на овие процеси имаше свое влијание во академските кругови и во студиите. Фокусот на медиумското истражување се префрли на студиите кои ја проучуваат публиката и на културата што тие ја развиваат на онлајн-платформите. Корисниците навлегуваат во некаква симбиоза со медиумите, но овојпат симбиозата е посложена отколку во ерата на традиционалните медиуми бидејќи таа претставува интерактивен процес во кој двете компоненти влијаат една на друга. Истражувачите ја нагласуваат разликата помеѓу интерактивноста и учеството (партиципацијата), така што учеството се издвојува како засилен начин на вклученост кој е многу повеќе отколку воспоставување на едноставна интеракција и подразбира повисок степен на активност. Некои од последиците на оваа симбиоза се тоа дека времето кое корисниците го поминуваат во интеракција со медиумите се зголемува, а од друга страна, се случува евидентно проширување на јавната сфера на сметка на приватната сфера (Lister et al. 2009: 210). Истражувањето на публиката покажува дека интересот за инволвирање на корисниците честопати ги надминува техничките можности предвидени за тоа. На пример, студиите на реалното телевизиско шоу „Големиот брат“ што се емитува во Велика Британија, објавија дека интересот за коментирање и реагирање на ова шоу кое се емитува на Канал 4 ТВ честопати доведува до „уривање“ на серверите и до пад на веб-страниците. Форумите и деловите за оставање коментари беа преплавени со корисници кои беа желни да коментираат и да ги споделат своите впечатоци од оваа програма (ibid.). Овој тип содржина обично во исто време се емитува и преку веб-стриминг што, покрај емитувањето на телевизија, им дава можност на гледачите да се вклучат во програмата во секое време. Аналитичарите истакнуваат дека оваа новосоздадена „желба да се биде дел од шоуто“ е феномен што ги менува не само искуството на гледање кај публиката туку и природата на самата медиумска сфера (Jenkins 2006). Хенри Џенкинс (Henry Jenkins) го истражувал односот помеѓу публиката и медиумите со цел да ги открие промените што се случуваат во ерата на интернетот. Тој наведува дека „Новите медиуми понудија нови алатки и технологии кои овозможуваат архивирање, прифаќање, обработка и повторно објавување на медиумски содржини, што од своја страна доведува до појава на бројни супкултури кои промовираат нов вид на „направи сам“ продукција.

Исто така, според Џенкинс, она што се развива е и нов тип на „трансмедиијалност“ (transmediality), кој ги менува комуникациските трендови и формира нова медиумска култура заснована на зголемено познавање на програмите. Тоа поттикнува подобрен проток на содржини, идеи и наративи преку различни мултимедиијални канали кои креираат „нови активни модели

за следење на публиката и ангажирање со неа“. Зголемената вклученост на публиката, исто така, ги трансформира медиумските пазари така што ги менува односите помеѓу самите учесници и, последователно на тоа, доведува до фрагментирање на медиумскиот пазар.

ДИСКУСИИ И ЗАКЛУЧОЦИ

Иако самиот интернет претставува децентрализиран систем кој не е предмет на единствена контрола од едно централно место, начините на кои тој функционира како јавната сфера можат да бидат контролирани од надворешни фактори. Моќта на корпоративно контролираните медиуми во циркулирањето на информации и на законската рамка во различни држави можат, до одреден степен, да ја одредат динамиката на тоа како интернетот ќе функционира како јавна сфера. Квалитетот на јавната онлајн-сфера зависи од диверзитетот на учесниците вклучени во јавната дебата и од тоа како политичкиот диверзитет ќе биде вклучен во дебатите. Сепак, фактот дека интернетот има тенденција да се персонализира кон конкретна публика и да се таргетира кон истата, ги наведува граѓаните да ги искажуваат своите мислења на фрагментирани начини. Поради ова, потешко се идентификуваат разните политички позиции и истите потешко се разбираат од страна на мнозинството граѓани во одредено општество. Јавниот онлајн-простор не може да се локализира и тешко е да се креираат дефинирани контексти на различни политички перспективи кои се рефлектираат во јавните дебати на интернет. Медиумите веќе не можат да ги „држат“ граѓаните „собрани“ во определени дефинирани групи кои ги имаат истите заеднички искуства. Како што вели Гиденс, „Интернетот ја прави помалку јасна разликата помеѓу домот и работното место“. Според истражувањата, времето кое човекот денес го поминува на работното место останува исто, додека една четвртина од испитаниците потврдиле дека, покрај работното место, работат и од дома. Тоа значи дека животот, од класичниот дуализам на дома и работа, на приватен и јавен, се претвори во еден континуиран тек кој се организира со помош на интернетот (Gidens 2005: 475).

„Интернетот ја промовира и појшикнува мобилноста, не само во смисла на комуникација туку и во однос на стилусот, класата, социјалната улога и карактерот“ (Stevenson 2003: 62).

Стивенсон овде ја нагласува можноста поединците да ги менуваат своите општествени позиции и својот статус во општеството, што е еден од резултатите на информациската револуција. За разлика од традиционалните медиуми кои тежнееја кон централизирање и создавање на масовна публика, интернетот работи во спротивна насока: тој има тенденција да ја персонализира и фрагментира публиката до степен до кој масовните медиуми веројатно ќе исчезнат, како социјален интегратор кој е поврзан со определен географски простор и со одредени локации. На овој начин, интернетот ја поткопува националната јавна сфера која била посредувана преку традиционалните медиуми⁴. Националните државни структури кои се свесни за моќта на интернетот дека тој не само што ја информира јавноста туку и ја мобилизира, честопати се обидуваат да се справат со овие прашања преку директна контрола на интернетот. Еден од забележливите примери беа настаните во месец ноември 2019 годи-

⁴ Каи Хафез (Kai Hafez) ова го нарекува еден вид „вавилонизација на културата“, алудирајќи на легендата за Вавилонската кула (The Myth of Media Globalization, 2007, стр. 103–104).

на за време на граѓанските протести во Иран кога властите во неколку наврати целосно го блокираа пристапот до интернет во земјата во обид да ги отсекаат организаторите едни од други и да ги фрагментираат демонстрантите кои го користеа интернетот да ги координираат протестите⁵. Со користење на инструменти за контрола на инфраструктурата, државниот апарат во демократските системи може, во исклучителни околности, да ограничи кој сè може да се поврзе на интернет. Ова покажува дека интернетот, како јавна сфера, сè уште има свои „чувари на портите“ кои можат да го контролираат пристапот до интернет. Мануел Каstelс (Castells 2008) ги толкува овие прашања во еден од неговите текстови на следниов начин:

„Глобалното ојшћесїво сега ѝосегува штехнолошки средсїва да може да ѝосїои независно од ѝолишћичкїше инсїшћїуци и од масовнїше медиуми. Сеїак, каїаци-шешїої на социјалнїше движења да го ѝроменаї јавноїо мислење во голема мера зависи од нивнаїа сїособносї да ја обликувааї дебаїаїа во јавнаїа сфераб.“

Според Каstelс, ако луѓето можат слободно да се поврзат на интернет без корпоративни, економски и државни ограничувања, тогаш интернетот може да функционира како јавна сфера и може да обезбеди форум за јавна дебата. Сепак, со комерцијализацијата на информациите и на производите на мас-медиумите, и имајќи ја предвид корпоративната цел за остварување профит, овие идеали сè уште се во опасност.

ЗАКЛУЧОЦИ

Како заклучок, може да се констатира дека интернетот, неспорно, се појави како нова јавна и политичка сфера, менувајќи ги притоа пејзажот на комуникација, ширењето информации и граѓанскиот ангажман на фундаментален начин. Со оглед на својата децентрализирана природа и достапност, тој го демократизираше пристапот до информации, им овозможи на маргинализираните гласови да бидат слушнати и овозможи невидени нивоа на интеракција и учество во јавниот дискурс. Сепак, оваа трансформација не е без свои предизвици, што ги вклучува и прашањата на дигитална нееднаквост, дезинформации и нарушување на приватноста. Традиционалните системи за контрола, како што е државниот апарат, сè уште можат да ги наметнат своите филтри и системи за „чување на портата“ така што ќе го ограничат пристапот до интернет. Како што се движиме низ оваа сложеност, од суштинска важност е да се препознае потенцијалот на интернетот како катализатор за позитивни социјални промени, а истовремено активно да се решаваат неговите ограничувања и да се заштитуваат принципите на инклузивност, транспарентност и одговорност. Со развивање на јавна сфера која поттикнува конструктивен дијалог, критичко размислување и почитување на различни перспективи, ние ќе можеме да го искористиме целосниот потенцијал на интернетот како инклузивна јавна сфера и тоа за доброто на глобалното општество како целина.

⁵ „Иран во неделата воведо речиси целосен прекин на интернетот во целата држава, што претставува еден од најдраконски обиди да ги отсекаат Иранците едни од други и од остатокот од светот, бидејќи антивладините немири веќе трет ден се широко распространети не само на улиците на Техеран туку и во другите градови.“, Фарназ Фасихи (17 ноември 2019 година), „Иран го блокира скоро целиот пристап до интернет“ [онлајн], Њујорк Тајмс, достапно на <https://is.gd/r48H05> (пристапено на 1 април 2024 година).

⁶ Castells, 2008.

ОГРАНИЧУВАЊА И НАСОКИ ЗА ПОНАТАМОШНИ ИСТРАЖУВАЊА

Пристапот до интернет сè уште не е универзален, а одредени демографски групи и понатаму се недоволно застапени во онлајн-јавната комуникација. Овој дигитален јаз може да го дисторзира нашето разбирање за инклузивноста и репрезентативноста на јавната онлајн-сфера. Алгоритмите и персонализираните механизми за испорачување содржина на главните дигитални платформи придонесуваат за формирање на „меури за филтрирање“ и на „ехо-комори“, со што изложеноста на поинакви гледишта е ограничена, а исто така е ограничен и советодавниот потенцијал на онлајн-дискусиите. Дополнително на тоа, комерцијалните интереси и политиките кои ги користат платформите и понатаму ја обликуваат структурата и динамиката на јавната онлајн-сфера, влијаејќи на тој начин колку одредени гласови можат да се слушнат, како и на приоритизирањето на одредени прашања. Флуидноста на онлајн-интеракциите и асинхроната природа на дигиталната комуникација се предизвици кога станува збор за доловување на временските и просторните димензии на јавната онлајн-сфера, а дополнително на тоа, анонимноста што ја овозможуваат онлајн-платформите може да го олесни ширењето на дезинформациите и на нередот, поткопувајќи го со тоа квалитетот на јавниот дискурс и на дискусиите. Ако зборуваме за идни истражувања, компаративното истражување кај различни земји и културни контексти е нешто што ќе може да ги предочи разликите во функционирањето и влијанието на јавните онлајн-сфери, земајќи ги предвид факторите како што се регулаторните рамки, социополитичката клима и медиумските пејзажи. Увидот во разни дисциплини како што се: социологијата, политичките науки, комуникациските студии, компјутерските науки и психологијата и нивното искористување за понатамошни активности може да го збогати нашето сфаќање за сложената интеракција која постои помеѓу технологијата, општеството и демократијата во дигиталната ера.

Литература

1. Arsenault, A and Castells, M (2008), "Switching Power: Rupert Murdoch and the Global Business of Media Politics", *A Sociological Analysis. International Sociology* 23 (4): pp. 488-513.
2. Balkin, Jack (2013) *Digital Speech and Democratic Culture: A Theory of Freedom of Expression for the Information Society*, Yale. edu PRESS, 2004.
3. Bachovska, Jasna (2018), "Strengthening professional standards or erosion of free speech: Regulation of online media in Macedonia", *Res public*, Institute for Communication Studies, Skopje.
4. Bennett, W. Lance & Segerberg, Alexandra (2011), "The logic of connective action: Digital media and the personalization of contentious politics". *Oxford Internet Symposium*, Oxford University: September 21-24, 2011.
5. Bogart, L (1985). *Polls and the Awareness of Public Opinion*, Transaction Books, New Brunswick/Oxford.
6. Bradshaw, S and Howard, P (2018), *Challenging Truth and Trust: A Global Inventory of Organized Social Media Manipulation*, Oxford University Press.
7. Castels, M (2004), *Informationalism, Networks and the Network Society: A theoretical Blueprint*, in *The Network Society: A Cross Cultural Perspective*, Castels, Manuel (ed.), Cheltenham, UK.
8. Castells, Manuel (03/2008), "The New Public Sphere: Global Civil Society, Communication Networks, and Global Governance", *SAGE journal publications*, London.
9. Fuchs, Christian (2014) "Social media and the public sphere", University of Westminster, London.
10. Fuchs, Christian (June 3, 2010), "Alternative Media as Critical Media", *European Journal of Social Theory*.
11. Giddens, E (2005), *Sociologija*, Ekonomski fakultet, Beograd.
12. Habermas, J (2006) *The Public Sphere*, An encyclopedia article, in Meenakshi Gigi Durham, and Douglas M. Kellner, eds. *Media and Culture Studies: Keywords*, Oxford: Blackwell.
13. Hartley, J (2005) *Creative Industries* (ed.), Blackwell publishing Ltd.
14. Hodkinson, Paul (2011) *Media, Culture and Society: An Introduction*, London: SAGE.
15. Howard, Philip (2006) *New media campaigns and the managed citizen*, *Communication Society and Politics*, Cambridge University Press, p. 172-179.
16. Hulin, A and Stone, M (2017) *Guide to Online Media Self-Regulation*, Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), Vienna.
17. Jenkins, H (2007) *Convergence Culture*, NYU press, New York.
18. Kellner, D and Best, S (2001) *The Postmodern Adventure: Science, Technology, and Cultural Studies at the Third Millennium*, Guilford Press.

19. Lister, M, Dovey, J, Giddings, S, Grant, Iain, and Kelly, K (2009) *New Media: Critical introduction*, Routledge, London.
20. Lister, M., Dovey, J., Giddings, S., Grant, I., Kelly, K., (2009), *New Media: A critical introduction*, 2 nd edition, Abingdon: Routledge.
21. Negt, O., Kluge, A. (1972), *Öffentlichkeit und Erfahrung. Zur Organisationsanalyse von bürgerlicher und proletarischer Öffentlichkeit*, Suhrkamp Frankfurt am Main.
22. Poster, Mark (1997), *Cultural history and postmodernity*, Columbia University Press, New York.
23. Ruk, Ričard (2011), *Evropski mediji u digitalnoj eri*, Clio Multimedia, Belgrade.
24. Stevenson, Nick (2003), *Cultural Citizenship, Cosmopolitan Questions*, Open University Press, England.
25. Wardle, C and Derakshan, H (2017/09), *Information Disorder, Toward an interdisciplinary framework for research and policy making*, Council of Europe Press, Strasbourg.
26. Warf, Barney and John Grimes (2013) *Counterhegemonic Discourses and the Internet*, *The Geographical Review*, 10 Feb 2013 edition.

Автор СЕАД ЦИГАЛ

Сеад Цигал е доктор по политички науки и е универзитетски професор на Меѓународниот балкански универзитет (МБУ) во Скопје при Факултетот за комуникации. Докторирал на Правниот факултет Јустинијан Први во Скопје, на дисертација од областа на политичките комуникации на словена „Политичката јавна сфера во ерата на онлајн медиумите“. Тој е активен во сферата на културата и издаваштвото и е член на редакцијата на списанието „Културен живот“. Во областа на медиумите и на комуникациите работел на истражувачки и образовни проекти од областите на медиумската писменост, мониторинг на работата на јавниот радиодифузен сервис и на медиумските регулаторни тела, отворени образовни ресурси, онлајн екстремизам, говор на омраза, медиумска етика, саморегулација во медиумите, и други.